

Анета ЈОВКОВСКА

УЛОГАТА НА КОЛЕКТИВНОТО СЕЌАВАЊЕ ВО НАСТАВАТА ПО РЕЛИГИСКО ОБРАЗОВАНИЕ

Апстракт

Во овој труд се истражува улогата на колективното сеќавање кое лежи во центарот на религиозниот и културниот идентитет на стариот Израил. Понатаму се залага за сличен или нијансиран пристап, заснован на колективното сеќавање, во современото христијанско религиозно образование. Го анализира сеќавањето низ објективот на херменевтиката и христијанската педагогија и ги разгледува начините на кои сеќавањето и заборавањето може да играат улога во формирањето на религиозниот идентитет во 21 век.

Клучни зборови: религиска настава, колективно сеќавање, наставни методи, наративен реприказ.

* * *

Една од главните карактеристика која помага да се дефинира религиозниот пејзаж на стариот Израил е сеќавањето. Тука не станува збор само за сеќавање на дела и настани коишто се запишани во историските книги на Стариот завет, туку се разбира како средба со вечната вистина и идентитетот. Поточно, како луѓето се сеќаваат кои се и од каде доаѓаат? Ова беше значајно прашање за Израилците, кои воспоставија директна врска помеѓу нивниот идентитет како избран народ и делата на божествената промисла – Божјото слово што им беше откриено на Мојсеј и на пророците, како и послушноста кон тоа слово.

Во Јудејскиот светоглед, сеќавањето беше намерен чин за зачувување на настаните во оригинална форма, со отпор кон ентропијата или

природната тенденција на поединци и заедницата да забораваат. Тоа бараше да се одржи верата жива со пренесување спомени за Божјите дела за спасение преку религиозниот култ, што беше причина за постојано потсетување дека луѓето беа избавени од Египетското ропство не со нивни сопствени напори, туку со моќната Божја рака.

Овој труд ќе го испита односот помеѓу заветот кој постоел помеѓу јудејскиот народ и Бога (2. Мој. 20-23,19) и современото христијанско образование. Ќе ја разгледува улогата на колективното сеќавање во историските книги на Стариот завет и ќе аргументира за пристап заснован на сеќавање во христијанското религиско образование – не во смисла на меморирање на наставните содржини, туку во смисла на потсетување и презентирање, односно анамнеза на спасоносните настани на Црквата. Притоа, ќе ги земе предвид пошироките импликации за христијанското религиско образование, започнувајќи со истражувањето на херменевтиката, како мост помеѓу Стариот завет и современото христијанско образование.

Херменевтиката на нарацијата од Рикер е корисна за анализа на религиското образование на два начина: а) за разбирање на колективното сеќавање во однос на времето и културниот идентитет и б) концептот на „континуирано наративно преобразување“, што е динамичен процес на индивидуално и општествено самодефинирање преку она што се памети.¹ Во однос на првото, Рикер прави разлика помеѓу сеќавањето како намера и намена. Јазот помеѓу овие две е функција на напор кој е потребен за да се подигне сеќавањето на некој настан до свеста или за некој да се сеќава на минатото. Овој напор, пак, подлежи на два предизвици: тежината на вложениот напор да се потсетиме, односно борбата против заборавањето и вадење на остатоците од сеќавањето од „зафатот“ на времето. Вториот предизвик се однесува на стравот да се заборави.² Овие предизвици ги комплицира фактот што со текот на времето сеќавањата бледнеат, а тоа резултира со губење на точноста на податоците, но потенцијално обезбедува подлабоко разбирање на значењето на оригиналните настани, како што се стекнува поголем увид преку размислување и анализа.

¹ Ricoeur, P., *Time and narrative*, Trans. by K. Blamey and D. Pellauer, Chicago: University of Chicago Press, 1998, 300.

² Ricoeur, P., *Memory, history, forgetting*, Trans. by K. Blamey and D. Pellauer, Chicago: University of Chicago Press, 2004, 30.

Рикер верува дека важен дел од напорите за потсетување се во однос на тоа која насока да се одбере. Со ова, тој сака да нагласи дека напорот за потсетување има интелектуален и интерпретативен карактер, но исто така, како што настанот станува позначаен, напорот подлежи и на емоционални влијанија. На пример, не го поттикнува нашето сеќавање само преминувањето на Црвеното Море за време на бегството на Израилците од Египет, туку и Божјата намерна и активна улога во помагањето на народот да избегаат од војската на фараонот и значењето на таа улога за историскиот и културниот идентитет на народот. Така, различните нивоа на значење вклучуваат различни степени на емоционална ангажираност.

Сеќавањето на настаните бара способност да се движиме низ овие нивоа, од она што се случило на фактичка основа до толкувањето на таа основа. Така, интензитетот на нашите емоции може да е последица од сеќавањето на осветувањето на храмот, но уште и од значењето на воспоставувањето на постојаното Божјо живеалиште како што е изразено во 3. Царства 8, 27-30: *Но зар Бог ќе сака да живее на земјата! Небојто и небојто на небесата не се доволни да Те собераат, а уште помалку овој храм што сум го изградил јас (на Твоејто име); но погледни милостиво кон моливањата на Твојот слуга и кон молбата нејова, Господи, Боже мој! Чуј го повојот и моливањата на Твојот слуга Те моли денес. Да бидат очите Твои отворени кон овој храм ден и ноќе, кон ова место за кое си рекол: името Мое ќе биде таму; чуј ја моливањата, со која ќе се моли Твојот слуга на твоето место. Сослушај ја молбата на Твојот слуга и на Твојот народ Израил, кога тие ќе се молат на ова место; чуј од местото на Твоејто живеалиште, од небесата, сослушај и смилувај се. Оттука, може да се каже дека толкувањето ја сочинува насоката која некој ја зема предвид при сеќавањето, намерно или ненамерно, и е под влијание на интензитетот на емоциите предизвикани од настанот на кој се сеќаваме.*

На овој начин, интелектуалните и афективните димензии на напорот за потсетување се вкрстуваат едни со други, како што се случува и при секоја друга форма на интелектуален напор.³ Таквото вкрстување значи дека податоците за објективните настани и значењето на тие настани се сложено поврзани и не можат да се одвојат. Во целосна смисла, помнењето станува процес кој вклучува интелектуална иден-

³ Исто.

тификација и собирање податоци, критичка анализа на тие податоци и нивна реконструкција за да се дојде до „вистина“, која може, но и не мора да биде објективно точна.

Сето ова се одвива во високо динамично опкружување каде што постои секогаш присутен страв од заборавање. Ова го отежнува сеќавањето на минатото, што е причина зошто сеќавањето не е исклучиво или дури примарно индивидуална вежба, но е заедничка (колективна) цел за изградба на културен, национален и религиозен идентитет. Тоа може дури и да се прошири на колективното свесно и несвесното на еден народ на начин како што го објаснува Карл Густав Јунг.⁴ На крајот, сеќавањето е поврзано со амбицијата „да се биде верен на минатото“, со тоа што нема да се дозволи да се „лизне“ во заборав или непостоење.⁵ Повторно ова се однесува и на поединецот и на заедницата.

Неколку работи се потребни за да се биде верен. Прво, мора да се процени дека личноста или настанот постои и вреди да се вложи напор за да се потсетиме. Ова може да биде релативно лесно за одредени работи, но умот може да се спротивстави на сеќавањето на значајни настани кога нивното сеќавање станува премногу сложено, заканувачко или трауматско.⁶ Станува уште попроблематично за заедницата која се бори да ги зачува и пренесе своето основачко минато во нов историски контекст. Второ, да се биде верен на минатото вклучува колективен напор и споделување за да може идентификацијата и собирањето на податоците да бидат што е можно потемелни и да се надмине стравот од заборавање. Трето, верноста вклучува морална одговорност. Ова значи дека штом минатото ќе се препознае, признае и повторно ќе се претстави, ниту поединецот, ниту заедницата нема да можат да ја игнорираат неговата улога во сегашноста. Сеќавањето го менува памтењето на настанот. Неговата важност за луѓето во сегашноста е тоа што ги прави свесни за нивната поврзаност со минатото и нивната одговорност кон него.

⁴ Види повеќе кај: Jung K. G., *Arhetipovi i kolektivno nesvesno*, Miba Books, 2015.

⁵ Ricoeur, 2004, *цит. гело*, 21.

⁶ Eidhof, M. B., Ter Heide, F. J., van Der Aa, N., Schreckenbach, M., Schmidt, U., Brand, B. L., Lanius, R. A., Loewenstein, R. J., Spiegel, D., Vermetten, E., The Dissociative Subtype of PTSD Interview (DSP-I): Development and Psychometric Properties. *Journal of trauma & dissociation: the official journal of the International Society for the Study of Dissociation (ISSD)*, 2019, 1-18.

Според Рикер, континуираното наративно репризирање има големо значење за христијанското образование, бидејќи тој го разбира наративното репризирање во смисла на испреплетување на односите и дејствата надвор од просторниот и временскиот континуум. Наративниот реприказ го носи минатото во сегашноста и иднината преку ритуални активности и одговорен дијалог со наследената традиција, како запишаната, така и онаа која усно е пренесувана.⁷ Во случајот на стариот Израил, тоа вклучува такви историски настани како што се ослободувањето на народот од египетското ропство, населувањето на Ханаан, подемот и падот на царствата, егзилот и на крајот надежта за Месијата. Така, преку наративната реприза, историјата и времето стануваат зависни од колективно толкување и одговор. Наративниот реприказ во голема мера се потпира на сеќавањето – индивидуалното и колективното, како и на пренесувањето на тие спомени на идните генерации за развој на културниот идентитет и свеста што било главна грижа на писателите на историските книги од Стариот завет. Така, преку реприказот, наративот се дебатирал, се адаптирал и повторно се применувал со резултат дека некои ветувања беа одржани, други беа прекршени, а верата на народот поколеба некаде помеѓу борбата за верност кон Бога и прилагодувањето на реалноста на новото постоење во новата земја.

Слично на неговата улога во јудаизмот, функцијата на сеќавањето во христијанството е да ги потсети верниците дека состојбата на човекот е проткаена со слабости, но тие слабости може да се трансформираат во сили преку Божјата благодат. Сеќавањето служи не само како медиум преку којшто се случува ова признавање, туку како фактичка содржина на тоа препознавање. Сторијата го плени слушателот и со својата содржина, но и преку самото учество во историските настани. Тоа го среќаваме во литургискиот чин на богослужба на таков начин што средбата станува трансформативна. Сеќавањето не претставува само когнитивен чин, туку е во прашање индивидуалниот и колективниот идентитет.

Доколку целта на православното христијанско образование е да ги просветли верниците за да можат да го доживеат воскреснатиот Христос на поинтимен начин, тогаш пристапот заснован на сеќавање

⁷ Stevens, B., On Ricoeur's analysis of time and narration. In *The philosophy of Paul Ricoeur, Library of Living Philosophers*, Volume 23, ed. L. Edwin Hahn, Peru, IL: Open Court Publishing, 1995, (499–506), 504.

то мора да нè потсети на минатото на начин сличен како оној што го објаснува Рикер во неговата херменевтика. Во поинаков случај, ако се мери според логиката на преовладувачките општествени и културни норми, вистините на христијанството, како на пример: воплотувањето, раѓањето од Девица, воскресението, Троичниот монотеизам, Евхаристијата и светотаинствениот систем би се сметале за парадоксални. Затоа и светиот апостол Павле пишува до заедницата во Коринт дека Христос Кој Го проповедаме е безумие за незнабошците,... но Бог го избра она што е безумно за овој свет за да ги посрами мудрите (според 1.Кор. 1, 23 и 27).

Ние живееме во тензија помеѓу нашата сопствена конечност и несовршеност и копнежот за бесконечното, апсолутното и совршеното. Но, дали овој копнеж е безумен? Дали треба да се задоволиме со тоа што ќе заборавиме? На тој начин би се откажале од мистеријата на нашето битие. Заборавањето, негирањето и работењето за да се намали тензијата помеѓу она што луѓето сè и она кон кое се стремат да се усовршат е антитеза на религиското образование, бидејќи оваа напнатост ја карактеризира човечката состојба. Тоа не е нешто што треба да се избегнува, но да се прифати како вистински човечки елемент во заветот со Бога.

Може да се зборува за заборавањето и надвор од очигледните пропусти на сеќавањето и посветеноста на Бога. Овој вид на заборав има врска со заборавањето на идолите со кои луѓето традиционално биле и се опседнати денес (како што се моќта и богатството), но исто така и современите идоли како, на пример, сигурноста и контролата. Последните се поврзани со модерната технолошка ера, каде што корисноста, објективизацијата и контролата се сметаат за врвни вредности.⁸ Заборавањето повлекува и намерно отфрлање на информации или незадржување на небитни информации, така што наративниот реприказ се превенира да стане дел од податоци кои подеднакво се оценуваат како значајни, заедно со деловите кои се сметаат за небитни.

Пристапот заснован на сеќавање во религиското образование ја реконструира пасхалната тајна. Оваа реконструкција не ја поврзува само пасхалната мистерија по пат на аналогија, туку се подигнува до когнитивната и афективната свест преку дијалог. Преку реприказ, минатото оживува на начин кој има смисла за сегашноста, но исто така

⁸ Според Oderberg, D., *Moral theory: A non-consequentialist approach*, Oxford, UK: Wiley-Blackwell, 2000, 56.

ја предизвикува сегашноста да се усогласи со минатото, создавајќи динамичен идентитет кој е релевантен и вкоренет. Ова не само што е контраинтуитивно, туку и спротивно на сегашните норми на сигурност и контрола. Според тоа, заветот на сеќавањето инсистира и на тоа верниците да се сеќаваат и да заборават. Што треба да заборават? Тие треба да заборават на сè што ги оддалечува од заветот со Бога. Ова е особено тешко во култура каде што постои обратна врска помеѓу „експанзивното ширење на обработените податоци“ и капацитетот на луѓето да паметат. Овој проблем станува уште поакутен со појавата на големите бази со податоци на интернет кои се достапни за сите. Реакциите против овие трендови може да се видат во законите за „правото да се биде заборавен“ кои се присутни во некои европски и јужноамерикански држави.⁹

Заборавањето има спасоносен ефект во контекст на тоа што може вниманието да се насочи на она што вреди да се запамети и да се фокусира нечија енергија и критички вештини за да се процени значајноста на одреден минат настан за нашата сегашност. Заборавањето можеби е единствената алатка оставена на културата во која сè се смета за важно и е евидентирано во некаква форма: од дигитализирани каталози на библиотеките до социјални медиуми. Но, ако вистината стане уште еден бајт на информации во океанот од податоци, тогаш ефектот може да биде ист како заборавот – премногу детали може да доведат до амнезија. Меморијата се состои од заборавање и сеќавање. Пристапот кон религиското образование заснован на сеќавање, треба да им помогне на современите ученици да ја научат уметноста на заборавањето и умешноста да знаат што да заборават. Ова може да стане вежба исполнета со теолошко и културно значење.

Поучувањето на учениците за религиските содржини со методот на сеќавање може да ги насочи да помнат со вклучување во процесите на увид и донесување одлуки. Додека ја практикуваат оваа метода, учениците ги истражуваат елементите кои Рикер ги смета за неопходни во создавањето на наративниот реприказ: очекувања на иднината, познавање на минатото и живо искуство на сегашноста.¹⁰ Преку идентификување на учењата од наследената традиција и аргументирање за нивната релевантност со моменталната ситуација, учениците избира-

⁹ Види повеќе во Druschel, P., Backes, M., Tirtea, R., *The right to be forgotten – between expectations and practice*, ENISA, 2011.

¹⁰ Според Ricoeur, 1998, *цит. дело*, 300.

ат насоки за иднината што ги води поблиску до Бога. Ова не значи дека догматското учење на Црквата може да биде оспорено, туку дека учениците, под водство на наставникот, може да дебатираат за начините на кои Црквата се согледува како секогаш современа, а не како нешто што припаѓа на минатото. Така, медијацијата дефинирана на ваков начин, може да ја формира централната компонента на образовниот модел кој се заснова на сеќавање.

За моделот базиран на сеќавање да биде ефективен, наставниците по религиско образование треба да го разберат концептот на толкувањето како откривачки, признавајќи го Божјото присуство во дијалогот на учесниците. Ова не е само наставна вежба, туку вежба во која се јавува репризата, односно минатото оживува во сегашноста преку интеракцијата. Парадоксалната логика ја одразува Божјата благодат и затоа не е периферна, туку централна карактеристика на христијанскиот идентитет. Образованието засновано на сеќавање го зајакнува овој идентитет преку прикажување на примери за тоа во различни извори на верата и толкување на нивното значење во современ контекст.

За младите, овој метод може да помогне во канализирањето на нивната природна тенденција да го преиспитаат авторитетот на начин што ќе ги овласти да ја интернализираат верата како своја. Тоа би резонираше и со нивниот интерес за промовирање на социјалната правда и залагањето за нешто поголемо. Кога се изучуваат моралните содржини, важно е да се внесе и дебатата како наставен метод. Тоа ќе ги предизвика учениците да се изјаснат за или против одредено тврдење. Фокусирањето на клучните точки и аргументирањето за нив, вклучува испитување на докази, утврдување на релевантноста и донесување судови за значењето.

Во споредба со искусствените или литургиските модели на религиското образование, образованието засновано на сеќавање може да изгледа премногу дидактичко или интелектуално. Меѓутоа, дебатањето за моралните тврдења не е само интелектуална вежба, особено кога таквите тврдења може да се поврзат со актуелни настани. Ваквите дебати имаат потенцијал да ги ангажираат учениците на когнитивно, афективно, бихејвиорално и морално ниво, поради способноста на оваа наставна метода ефикасно да ја поврзе традицијата со сегашната реалност и иднината. Дополнителна придобивка од оваа метода е нејзината насоченост кон врсниците, така што учениците се поучуваат меѓусебно со активно ангажирање во наставниот материјал

и под водство на наставникот. Целта на методата не е само сеќавање, туку создавање на жив, значаен идентитет, создаден преку посредување и балансиран помеѓу ипсе и идем идентитетите.¹¹ Праксата или моделите на социјална правда се ефикасни во однос на мотивирањето на учениците за активно делување врз основа на нивното проучување на моменталната реалност. Пристапот заснован на сеќавање треба да го следи тоа водство со инкорпорирање на посветеност на акцијата за да се обезбеди морално одговорен исход од дијалогот.

И на крајот се поставува прашањето како може заветот на сеќавањето да го формира христијанскиот идентитет денес? Во основата на заветот лежи признавањето дека на човечките суштества им е потребна Божјата благодат за да го задоволат сопствениот копнеж за смислата на животот и дека потребата за сигурност и контрола го попречува тоа препознавање. Сигурноста и контролата може да се манифестираат преку огромно количество на податоци, информации и избори, како и преку неможноста сето тоа да се стави во соодветна перспектива. Ова е особено важно со оглед на парадоксалната логика на евангелските параболи и треба да се земе предвид кога се поучуваат учениците со помош на нив. Оваа логика се протега надвор од сочувството на Бога кон малите и слабите, формирајќи ја централната тема на христијанскиот наратив. Во тој наратив, учениците треба да се спротивстават на злото, со тоа што ќе го свртат и другиот образ, ќе ги сакаат своите непријатели и ќе им го дадат своето богатство на сиромашните. Тие се потсетуваат дека последните ќе бидат први, најголеми се слугите, оние што страдаат се блажени, а оние што умираат ќе живеат. Сето ова е ветено од Бога, Кој станал Човек преку Девица и

¹¹ Во книгата „Себеси како друг“, авторот Пол Рикер ја истражува двосмисленоста на идентитетот правејќи разлика помеѓу ипсе-идентитет и идем-идентитет ((ipse/idem). Од една страна, за идем-идентитетот, постојаноста со време го востановува највисокиот ред, на кој ќе му се спротивстави она што се разликува во смисла на промена или променлива (варијабла). Од друга страна, ипсе-идентитетот имплицира дека нема тврдење во врска со некое непроменливо јадро на личноста. За Рикер, идем-идентитетот одговара на истоветноста, додека ипсе-идентитетот одговара на себноста, а оваа разлика нужно се спротивставува на спојувањето на двете. Истоветноста е фундаментално различна од она што е друго, спротивно, различно, нееднакво. Додека себноста е во фокусот на насловот на Рикер „Себеси како друг“. Разликата во овие два дела на идентитетот му помага на Рикер во развојот на неговиот концепт сумиран во изказот: „себеси доколку се биде друг“. Според Paul Ricoeur, *Oneself as Another*. Trans. Kathleen Blamey, Chicago: University of Chicago Press, 1992, 2.

бил распнат на крст за да нè искупи од гревовите, воскреснувајќи за да може ние вечно да живееме. Ништо од ова нема „смисла“ во конвенционалното разбирање на тој збор. И така, секој приврзаник на овие тврдења мора да го прекине неверувањето и да заборави на оние работи кои го оддалечуваат од Божјиот пат.

Со оглед на сето ова, како важен дел од нашата посветеност кон Христос се јавува заборавањето – заборавањето на животните одвлекувања, поедноставувањето и препуштањето на себеси на парадоксот. Повторно парадоксалната логика ја одразува Божјата благодат и затоа не е периферна, туку централна карактеристика на христијанскиот идентитет. Образованието засновано на сеќавање го зајакнува овој идентитет со идентификување на логиката, прикажување на примери за тоа во различни извори на верата, дебатирајќи за релевантноста на тие примери во современ контекст и предизвикувајќи ги учениците да дејствуваат согласно на тоа за да станат достоинствени за Божјото царство.

Конечно, посакуваната трансформација која е во срцето на религиозното образование, не може да се случи без нашето лично предавање на Бога. Ова предавање, иако е тешко да се постигне, е основниот чин на верата без кој не може да има автентично учество во црковниот живот или прифаќање на наследената црковна традиција. Тоа се постигнува со љубов. Тоа е единствениот соодветен одговор на Божјата љубов кон нас.

Овој однос на љубов е централна оска на нашата вера и е зачуван и споделен низ генерации со сеќавање, што само по себе е чин на предавање, бидејќи да се запамети значи да се предадеме на првичниот настан без обид да се контролира, манипулира или обликува според нечија слика. Без сеќавањето нема да има наратив кој би можел да нè води, ниту модел да се покаже, ниту воскреснатиот Христос да се сретне.

Какво значење има сето ова за религиозното образование? Тоа значи поттикнување на учениците кои следат настава по религиозно образование да ја ценат вредноста на сеќавањето, улогата на минатото во сегашноста и неговата вредност за иднината. И, бидејќи да се биде внимателен често создава чувство на одговорност во личноста која се разбудила кон „другиот“, тоа води кон верност. Ова вклучува подлабок однос со Христос, сочувство за сиромашните и подготвеност да се носи сопствениот крст. Тоа, исто така, подразбира дека наставниците кои предаваат религиозно образование треба да бидат свесни за реле-

вантната работа во бихејвиоралните науки, егзегезата, археологијата и историјата. Сето ова бара реевалуација на тековните наставни програми, бидејќи нема смисла да се бара усогласеност со црковната доктрина ако учењата се забораваат и никогаш не се интегрираат во нечиј живот и морално однесување. Религиското образование засновано на сеќавање ја постигнува целта на доктрината, затоа што се залага да се остане верен на заветот не од послушност или навика, туку од љубов. Општо кажано, тоа значи никогаш да не се заборава!

